

Laudatio prof. dr. Jonathan Israel

Koninklijke Hoogheid,
 Excellenties,
 Bestuursleden van de Heineken Stichting en de Stichting Alfred Heineken Fondsen en in het bijzonder hun voorzitter, mevrouw De Carvalho,
 dames en heren,

Geachte professor Israel,

In een samenleving waarin weinig aandacht wordt besteed aan de geschiedenis en aan de humaniora in het algemeen pleegt men een vorm van culturele zelfmoord. Het is de vlijmscherpe constatering van een historicus die niet aarzelt om hedendaagse maatschappelijke problemen in een breed historisch perspectief te plaatsen en een analyse te bieden van wat er in de vroege 21e eeuw in Nederland (en niet alleen daar) aan de hand is.

Het is de buitengewone verdienste van de laureaat van de Heineken Pijls Historische Wetenschappen van dit jaar, Jonathan Israel, dat hij een historische visie en een actuele analyse in één meesterlijke greep weet te omvatten. Op een niet mis te verstane wijze stelt Israel de actuele maatschappelijke problematiek in de verhelderende schijnwerpers van het verleden. Daarmee doet hij scherp uitkomen hoeveel modieus, om niet te zeggen: vluchtigs, er kleeft aan vele discussies in onze tijd. Hij schuwt bovendien niet om politieke en maatschappelijke taboes aan de kaak te stellen, zoals het opmerkelijke stilzwijgen in de politieke arena en in de media over het antisemitisme dat in recente jaren in Europa groeiende is. Tegelijkertijd maakt Israel ons er pijnlijk van bewust dat gebrek aan historische kennis een veel grotere impact op onze zienswijzen dan wij ons gewoonlijk realiseren. Daar legt hij de vinger bij, dat is wat hij aanduidt als ‘culturele zelfmoord’.

Deze vrij unieke combinatie van geschiedbeoefening en gerichtheid op de actualiteit vormt een belangrijk motief voor het oordeel van de jury dat aan Jonathan Israel de Heineken Prijs Historische Wetenschappen als aan geen ander toekomt. Maar er zijn meer redenen. De indrukwekkende reikwijdte van zijn geleerdheid bijvoorbeeld. De simpele aanduiding ‘historicus’ doet geen recht aan de opmerkelijke veelzijdigheid die het werk van de laureaat kenmerkt. Schijfbaar moeiteloos heeft Israel zich een diepgaande expertise verworven op uiteenlopende terreinen als de economische geschiedenis en de intellectuele geschiedenis, in een adem te noemen met de geschiedenis van politiek, godsdienst, maatschappij en wetenschap - en dan zijn nog niet eens vermeld zijn exploraties op het veld van de kunstgeschiedenis.

Zijn veelomvattende geleerdheid komt welsprekend tot uitdrukking in het grote werk waarmee hij in ons land onder een breder publiek grote bekendheid heeft verworven: *The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806* (Oxford 1995), dat onmiddellijk de status van een klassiek werk heeft verworven. Voor minder dan 1000 bladzijden doet Israel het meestal niet. Maar ook in zijn iets beknoptere werken laat hij ons volop delen in zijn grote eruditie, bijvoorbeeld in zijn prachtige monografie gewijd aan de geschiedenis en cultuur van het Europese jodendom in de vroegmoderne tijd (*European Jewry in the Age of Mercantilism 1550-1750*). Zijn gehele oeuvre kenmerkt zich door de kracht van de synthese, een synthese tot stand gebracht op grond van intensief archiefwerk en een diepgaande kennis van de literatuur. Zijn interesse in de Nederlandse geschiedenis kreeg een belangrijke stimulans door zijn benoeming, in 1985, tot hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan University College London, de eerste niet-Nederlander op deze leerstoel. Deze functie verruilde hij in 2001 voor een benoeming tot hoogleraar moderne geschiedenis aan het Institute for Advanced Study in Princeton.

Het was in datzelfde jaar dat Israel een knuppel wierp in het hoenderhok van de Verlichtingsonderzoekers met zijn these dat de Verlichting in Europa één gemeenschappelijke beweging is, niet een samenstel/conglomeraat van nationale verlichtingen zoals dat sinds de jaren '70 van de vorige eeuw gewoonlijk werd betoogd. Dat was de eerste these die opschudding veroorzaakte. De tweede these, daarmee samenhangend, luidde dat er bij uitstek één figuur is die deze Verlichting haar beslissende richting heeft gegeven en dat is - het kan zelfs de meest oppervlakkige krantenlezer of televisiekijker niet zijn ontgaan - Spinoza. En ten slotte, de derde these hield in dat de Verlichting reeds in de zeventiende eeuw is begonnen (dus geen typisch achttiende-eeuwse zaak is), en haar oorsprong heeft in Nederland.

Wie in de wereld van de wetenschap thesen poneert, kan rekenen op debat en tegenspraak. En daaraan heeft het dan ook bepaald niet ontbroken sinds de verschijning van zijn *Radical Enlightenment*, in 2006 gevolgd door *Enlightenment Contested*. De discussie gaat door tot op heden. In dit verband noem ik graag een aspect dat de persoon van de laureaat betreft, namelijk dat hij zich altijd een uiterst beminnelijk debater betoont, zonder dat dit ook maar een moment aan zijn scherpte inboet. Van startende onderzoekers tot en met de gevestigde wetenschappelijke garde – door allen wordt Israel niet alleen bewonderd om zijn verbluffende geleerdheid en, niet te vergeten, zijn immense werkkraft, maar tevens wordt hij door hen hoog geschat om zijn toegankelijke en sympathieke persoonlijkheid.

De Verlichting, radicaal dan wel gematigd, zal voorlopig op onze agenda staan. Vrijheid van meningsuiting, persvrijheid, gelijke rechten voor mannen en vrouwen, de scheiding van kerk en staat: zulke waarden zijn volop voorwerp van debat en strijd. Dat, allereerst, die strijd telkens opnieuw gevoerd moet worden en dat, ten tweede, het historische perspectief daarbij onmisbaar is -- ons daarop bij voortduring te wijzen, is een van de uitnemende verdiensten van de historicus Jonathan Israel.

Prof. dr. Ernestine van der Wall,
Voorzitter van de jury van de Dr. A.H. Heinekenprijs voor de Historische Wetenschap 2008